

Р о з ді л І

ФІЛОСОФІЯ, ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

УДК 371

Іван Зязюн,
лі. Київ

ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ

The creative potential of the person is considered through a triad of self-knowledge, which has an exit on the self-organising connected with self-development (self-training, self-education, self-education), self-checking and a self-estimation. Self-organising, as process, determined by means of definition of the purposes, the maintenance and stages self-organised creative activity. Self-organising is expressed only through self-development which includes self-training, self-education and self-education. Self-training and self-education are deepening of knowledge, formation and development of creative purposefulness of the person. The author's exit on the teacher, since student's years, is caused by importance of a' teacher's trade with which the way of each individual to perfection and self-improvement of kinds of its own experience begins. It is important that entirely they are defined by level of pedagogical skill of the teacher. That the teacher receives during this process, is characteristic for each person in educational system during its life cycle, development Qnd self-development of its vital and professional competences.

Творческий потенциал личности рассматривается через триаду самопознания, которая имеет выход на самоорганизацию, связанную с саморазвитием (самообучением, самовоспитанием, самообразованием), самоконтролем и самооценкой. Самоорганизация, как процесс, проявляется в определении целей, содержания и этапов самоорганизованной творческой деятельности. Самоорганизация проявляется только в саморазвитии, которое включает самообучение, самообразование, самовоспитание. Самоучение и самообразование есть углублением знаний, формированием и развитием творческой целенаправленности личности. Авторский выход на учителя, начиная со студенческих лет, обусловлен важностью педагогической профессии, которой определяется совершенствование и самосовершенствование каждой личности, разнообразиях её собственного опыта, что целиком и полностью определяются уровнем педагогического мастерства учителя. То, что получает в этом процессе учитель, характерно для каждой личности в образовательной системе в течение её жизненного цикла, развития и саморазвития её жизненных и профессиональных компетенций.

Загальновідомо, що будь-яка людська діяльність відбувається в певних умовах. Це стосується й соціально-культурної діяльності, спрямованої на розвиток творчого потенціалу кожної професії, зокрема й педагогічної. Перш ніж визначити педагогічні умови, що сприяють розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів, необхідно визначити фактори процесу формування їхніх потреб у творчому саморозвитку.

Із філософсько-методологічної точки зору під факторами розуміється причина, рушійна сила будь-якого процесу, явища, що визначає характер чи окремі риси; це одна з необхідних умов, що впливає на будь-кого і створює середовище, в якому процес відбувається. У психології і педагогії під факторами розуміються завдання виховання, основні причини й умови, рушійні сили процесу формування особистості, її особливостей [2, 9]. Аналіз педагогічних досліджень показує, що загальноприйнятий поділ факторів виховання й розвитку на зовнішні й внутрішні недостатньо повно й цілісно відображує це педагогічне явище, бо є такі фактори, що водночас належать і до зовнішніх, і до внутрішніх. Більш повною й логічно виправданою є класифікація, в якій виокремлюються й логічно узгоджуються такі педагогічні фактори: психолого-педагогічні, організаційно-педагогічні, соціально-педагогічні.

Можна стверджувати, що психолого-педагогічний фактор детермінує процес розвитку творчого потенціалу суб'єктів учіння, який включає мотиваційно-потребнісну сферу особистості (спрямованість), її творчий саморозвиток як процес самопізнання саморозвитку (самоучіння, самоосвіта, самовиховання, самореалізація); формування відповідної свідомості й відповідного світогляду, відношень і поведінки. Завдяки цьому фактору відбувається розвиток усіх компонентів творчого потенціалу.

Досліджуючи проблему творчого потенціалу особистості, слід відзначити, що останнім часом значна частина дослідників згодні з думкою, згідно з якою ключовою характеристикою потенціалу особистості є її мотивації, які домінують у розвитку потреб творчого саморозвитку [4, 10]. Процес творчого саморозвитку інтенсифікує процеси «самості»: самопізнання, самореалізації, самовиховання тощо.

Самопізнання пов'язане з «Я-концепцією», в якій відтворюється образ власного Я. Цю концепцію можна характеризувати як установку до самого себе. «Я-концепція» включає в себе когнітивний компонент творчого потенціалу (образ своїх індивідуальних якостей, здібностей, соціальної значущості) і афективний (самоповагу, самооцінку, естетичне переживання-почуття і т. и.).

Самооцінка має природний вихід на самоорганізацію, що пов'язано з саморозвитком (самоучінням, самоосвітою, самовихованням) та самоконтролем.

Самоорганізація як процес пов'язана з визначенням цілей, змісту й етапів самоорганізуючої творчої діяльності. Самоорганізація пов'язана з саморозвитком (самоучінням, самоосвітою, самовихованням) і виявляється лише через нього. Саморозвиток розширює і поглиблює знання, розвиває творчу цілеспрямованість особистості.

Розвиток когнітивного компонента творчого потенціалу пов'язаний з формуванням творчої цілеспрямованості особистості майбутнього вчителя:

- усвідомлення цінностей сутності творчої діяльності;
- усвідомлення результатів творчості як складової частини загальнолюдських цінностей;
- формування базових знань про феномен творчості; 'Г:і'"
- формування знань про способи саморозвитку її досягнення в часових та якісних параметрах.

Розвиток естетичного (почуттєво-вольового, афективного) компонента творчого потенціалу виявляється в емоційно-почуттєвому стані суб'єктів учіння, в прикладанні вольових зусиль у творчій дії.

Воля є психічною формою відображення дійсності. Вольовий структурний елемент пов'язаний з метою, зі стимулами і вольовими зусиллями особистості (сильна воля, наполегливість, податливість, упертість, навіюваність, рішучість, слабкість), осмисленням особистістю цілі і прагненням її досягнення (усвідомлення цілі, інтенсивне прагнення до неї, нечітке усвідомлення, легко змінне, слабе прагнення до досягнення і ТІ ін.), мотивацією дій (обгрунтовані, не обгрунтовані, стійкі, легко змінні). Афективний компонент ніби налаштовує, спонукає особистість до вольових дій. Недаремно в афектах вчені вбачають своєрідні мотиваційні потреби.

Операційно-діяльнісний компонент виступає важливою складовою творчого потенціалу майбутніх педагогів. Він дає змогу цілеспрямувати творчу діяльність студентів на формування і розвиток відповідної свідомості і світогляду, відносин і поведінкової активності, де, як зауважує О. М. Леонтьєв, загальна мета перетворюється на усвідомлений мотив [8, 32].

До організаційно-педагогічних чинників розвитку творчого потенціалу суб'єктів учіння належать: соціально-культурна діяльність як цілісний системний процес, що включає в себе творчу цілеспрямованість; взаємодію студентів і їхніх педагогів з використанням сучасних засобів навчання; усвідомлення педагогом і студентом ринкової ситуації в потребі вчителів, які володіють творчим стилем педагогічної дії, усіма секретами педагогічної майстерності; використання найновітніших досягнень педагогічної науки в соціально-культурній сфері, культуротворчих освітніх, педагогічних програмах; управлінні творчою діяльністю майбутніх і дипломованих учителів.

До соціально-педагогічних чинників важливо віднести: соціокультурні й професійні об'єднання студентів-педагогів, як соціальні інститути ви-

ховання; соціальні вимоги до підготовки вчителів згідно з запитами ринку освітніх послуг; соціально-громадянсько-ціннісний характер перетворювальної творчої діяльності.

Названі чинники, як чинники розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів, дають можливість скласти достатньо достовірний прогноз щодо педагогічних умов, які сприяють їх реалізації і, в кінцевому підсумку, розвитку самого творчого потенціалу майбутніх учителів. Перш ніж розглядати проблему розвитку творчого потенціалу студентів-педагогів у контексті певних методичних умов, необхідно визначити ряд підходів і принципів. Найбільш продуктивними з них є:

- інтегративний підхід, що розглядає творчий потенціал як інтегративну якість особистості, яка: виявляє ставлення (позиції, установки, спрямованості) студентів до творчості [9, 5-15]; визначає потребу в можливостях творчого саморозвитку і самоорганізації [12, 12]; відображує міру можливостей актуалізації її сутнісних сил в реальній перетворювальній практиці [10, 329]; представляє систему знань, переконань, на основі яких будується, регулюється діяльність студента, здатність швидко змінювати прийоми дії, згідно з новими умовами діяльності [3, 21]; представляє єдність творчого потенціалу індивіда як породження біогенезу, творчого потенціалу особистості як породження соціуму і творчого потенціалу індивідуальності як породження особистості [5, 320];

- синергетичний підхід, що характеризує процес розвитку творчого потенціалу особистості на основі нових уявлень про «людинознавство». Синергетика, уособлюючи в собі досягнення багатьох наук, сприяє комплексному підходу до розвитку людини шляхом синтезування фундаментальних законів природничих і гуманітарних наук, в результаті чого досягається розуміння особистості як самоорганізуючої системи, що діє за об'єктивними законами природи. Достатньо близько до концепції синергії підходять сучасні теорії соціально-культурної діяльності [7, 113-114], що розглядають творчий потенціал суб'єкта учіння з огляду на продукт творчості; зміст соціокультурного досвіду, що транслюється від покоління до покоління; здійснення соціально-культурної діяльності на творчому рівні; вирішення творчих завдань, що ставляться перед особистістю педагогами і партнерами по співробітництву.

Ефективність експериментальної моделі зумовлюється використанням основних принципів розвитку творчого потенціалу студентів-педагогів, концептуальне обґрунтування яких подається в теорії творчого саморозвитку і соціально-культурної діяльності [1, 32-35]:

- принцип всезагальності і доступності, що передбачає прилучення, заохочення студентів до сфери соціально-культурної діяльності з метою задоволення їхніх творчих можливостей;

- принцип самодіяльності, що базується на творчій активності, захопленості та ініціативі студентів-педагогів, з одного боку, і на заохоченні, стимулюванні їх педагогами, з другого;
- принцип систематичності і цілеспрямованості, що передбачає доцільне здійснення соціально-культурної діяльності на основі планомірного і послідовного поєднання неперервності, взаємозалежності в роботі всіх соціальних інститутів, покликаних забезпечувати вільний час студентів;
- принцип соціально-культурної спадковості, що базується на культурній взаємодії і взаємовпливі поколінь;
- принцип творчого саморозвитку, суть якого полягає в цілеспрямованому творчому саморозвитку, задоволенні потреб та інтересів, передусім конкретної особи (групи), наданні можливості самовдосконалення;
- принцип творчої самореалізації, що відображає залежність ефективності процесу розвитку творчого потенціалу особистості від наявності педагогічних умов в соціально-культурній сфері;
- принцип педагогічної підтримки з позитивним підкріпленням творчої діяльності кожного суб'єкта, створенням умов психологічної безпеки, допомоги і обов'язкового прийняття виявів Індивідуальності, толерантності і емпатії, а також забезпеченням незалежності у виборі і прийнятті рішень, можливості самостійного контролю за власним поступом у напрямі розвитку творчого Потенціалу

Керуючись викладеними принципами в процесі¹ експериментальних уміння-та освіти, слід дотримуватись таких педагогічних умов розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів: наявності зразка креативної поведінки; співтворчості суб'єктів педагогічної дії; суб'єктної позиції в творчій діяльності; створення творчої атмосфери; дотримання поведінкової і діяльнісної свободи між рівноправними суб'єктами педагогічної дії.

Зразком креативної поведінки для наслідування є не окреслений алгоритм дій і операцій, а передусім творча цілеспрямованість педагога, його особистісна креативна поведінка. При цьому важливою є ситуація демонстрації педагогом творчого ставлення до кожного студента, усвідомлення його ексклюзивної значущості як педагога не лише в майбутньому, а й у теперішньому часі, у щохвилинному спілкуванні з педагогом. Позитивний емоційно-почуттєвий контакт між ними створює умови для продукування оригінальних ідей. Можна говорити про естетичне включення суб'єктів педагогічної дії в творчий процес.

Розвиток творчої особистості, розкриття її сутнісних неповторних творчих можливостей виявляється не інакше, як через співтворчість [1, 34]. Проблема співтворчості в психолого-педагогічних дослідженнях розробляється переважно в контексті ідеї співробітництва. Це, безсумнівно, необхідна умова співтворчості, але вона не визначає повністю її специфіки^ що

пов'язано з особливостями позицій суб'єктів педагогічної дії. Слід зазначити, що лише творчість дає можливість утвердити в педагогічному спілкуванні такий важливий і необхідний оптимальний засіб як діалог. Суть діалогової взаємодії полягає у взаємному збагаченні й особистісному творчому розвитку її учасників. Цей процес представляє суб'єкт-суб'єктну взаємодію педагога і майбутнього педагога як рівнозначних і рівноправних партнерів. Майбутній педагог стає співавтором соціально-культурної діяльності, яку творчо організовує його наставник. Співтворчість дає учасникам право на свій темпоритм, свій потенціал творчих можливостей і свій власний шлях його реалізації.

Науковці виокремлюють умови, що дають змогу реалізувати співтворчі суб'єкт-суб'єктні відносини педагога і студента в процесі соціокультурної діяльності:

- суб'єкт-суб'єктна взаємодія, коли кожен з учасників творчого процесу має право на власне вирішення творчого завдання. Суб'єкт-суб'єктні відносини стимулюють розвиток творчого потенціалу, бо характеризуються активністю сторін;
- створення і збереження атмосфери творчості;
- стимулювання індивідуального стилю творчої діяльності і самовираження кожного з учасників творчої дії;
- постійний розвиток власних творчих можливостей і педагогічної майстерності педагога.

Суб'єктна позиція в творчій дії сприяє розвитку здібності до самостійного цілевизначення і мотивації, уміння оперувати опанованими способами здійснення найпростіших дій у змінних умовах, самостійно оцінювати результат творчої діяльності, виходити за межі заданої ситуації, варіативно і творчо вирішувати нові завдання. Цим зумовлюється розвиток таких особистіших якостей учасників педагогічної дії, як самостійність, організованість, ініціатива, творча цілеспрямованість.

Особливого значення набуває створення творчої атмосфери у спільній професійно-творчій соціально-культурній діяльності педагога і студента. Враховуючи багатоплановість «творчої атмосфери», варто виокремити деякі важливі її складові.

Дослідники вирішальну роль надають педагогові, його творчому ентузіазму, доброзичливості у створюваній ним атмосфері свободи думки і самоврядування. Виокремлюється чимало прийомів для цього, а саме: виявлення інтересу до дій студента, визнання і підтримка множини варіантів відповідей; сприяння відчуттю передбачення і очікування; вживання іншого погляду на знайомі і усталені предмети, явища, процеси тощо.

Важливим компонентом творчої атмосфери є організація педагогом ситуацій успіху. Ситуація успіху - це різновид педагогічної ситуації, що

формує у студентів-педагогів суб'єктивне бажання включитися в творчу діяльність на рівні своїх можливостей, що забезпечує необхідні умови для цього. Ситуація успіху розвиває нестандартне мислення, прагнення до творчого самовияву, формує в особистості позиції активного учасника процесу діяльності.

Значну роль у підтримці ситуації успіху відіграють такі прийоми, якими має скористатися педагог: постійне використання позитивного естетичного (емоційно-почуттєвого) чинника на рівні прекрасного, піднесеного, рідше комічного; словесна підтримка; «прихована педагогічна інструментовка» (опосередкований вплив — непомітна допомога, інструкція тощо); «авансування»; «колективна радість» (спільне переживання - реалізація потреби в емоційно-почуттєвих зв'язках з іншими суб'єктами творчої дії). Правильне використання системи стимулювання і заохочення дає змогу педагогові організувати навчально-виховний процес, забезпечуючи постійний успіх.

Науково-практичне осмислення психолого-педагогічної проблематики творчого процесу потребує його чіткого структурування і виокремлення фаз, що обов'язково враховуються педагогом при включенні студентів у збагачення і використання досвіду творчості. Я. О. Пономарьов розглядає чотири фази:

1. Усвідомлена робота (підготовка). Особливий діяльнісний стан як передумова інтуїтивного відблиску нової ідеї.

2. Безсвідомі робота. Визрівання, інкубація спрямовуючої ідеї (робота «а рівні підсвідомості»).

3. Перехід безсвідомого у свідоме. Етап натхнення (інсайт - 1.3.). У результаті безсвідомої роботи у сферу свідомості надходить ідея вирішення. Передусім у вигляді гіпотези, у вигляді принципу чи замислу.

4. Свідомі робота. Розвиток ідеї, остаточне її оформлення.

В основу виокремлення фаз вчений включає: перехід від свідомого пошуку до інтуїтивного вирішення; еволюцію інтуїтивного вирішення; перехід у логічну завершеність. Кожна фаза має свою логічну визначеність:

1. Фаза логічного аналізу.

2. Фаза інтуїтивного вирішення.

3. Фаза вербалізації інтуїтивного вирішення.

4. Фаза формалізації вербалізованого вирішення.

На фазі 1 для виконання творчого завдання використовується знання, яким володіє студент (компетентісне та інтелектуальне).

На фазі 2 визначається інтуїтивний, неусвідомлений спосіб розв'язання протиріччя. На цій фазі усвідомленим є необхідний чи очікуваний результат.

На фазі 3 усвідомленим є не лише очікуваний результат, а й процес одержання цього результату - алгоритм виконання творчого завдання.

На фазі 4 здійснюється постановка і вирішення, оптимізація результату вирішення, надання знайденому результату остаточної, логічно завершеної форми [11].

Педагогічна творчість існує, розвивається, удосконалюється за законами і принципами художньої. Наразі варто відзначити її подібність і єдність з акторською творчістю в театральному мистецтві [6, 59-85]. Актор - майстер сцени, який виховує глядача на зразках гуманістичної моралі, громадянської креативності. Педагог - майстер виховання (педагогіка - майстерність виховання - *І.З.*) [13, 509]. Педагога - майстра, як і актора, завжди супроводжує натхнення - специфічний творчо-психологічний і педагогічний стан ясності думки, інтенсивності праці, багатства і швидкості асоціацій, глибокого проникнення в сутність науково-предметної проблематики, могутнього «викиду» нагромадженого підсвідомостю життєвого і педагогічного досвіду і безпосереднього його включення в педагогічну творчість.

Натхнення народжує надзвичайну творчу енергію, що майже синонімічна творчості. Не випадково образом мистецтва (зокрема поезії) і натхнення з давніх часів є крилатий кінь Пегас. У стані натхнення досягається оптимальне поєднання інтуїтивного і свідомого начал творчого процесу.

Творчість, як правило, має три принципи інтерпретації: філософський, соціологічний і культурологічний.

З філософської точки зору творчість є атрибутом людської діяльності, її необхідною, суттєвою, невід'ємною властивістю. Вона є основним зумовлюючим базисом людини і людського суспільства, визначає безперервний поступ матеріального і духовного виробництва. Творчість є вищою формою активності й самостійної діяльності людини і суспільства. Вона завжди уособлює елемент нового, передбачає оригінальну і продуктивну діяльність, сприяння вирішенню проблемних ситуацій, продуктивній уяві в поєднанні з критичним ставленням до досягнутого результату. Межі творчості охоплюють дії від нестандартного розв'язання простого завдання до повної реалізації унікальних потенційних можливостей особистості у певно визначеній сфері.

Творча діяльність - це самодіяльність, що охоплює зміну дійсності й самореалізацію особистості в процесі створення матеріальних і духовних цінностей, нових, більш прогресивних форм управління, виховання, учіння і т. ін., що розширює межі людських можливостей.

В основі творчості лежить діяльність, а конкретніше - трудова діяльність. Процес практичного перетворення людиною навколишнього світу в принципі зумовлює формування, розвиток, удосконалення самої людини.

Творчість є атрибутом діяльності лише людського роду. Родовою сутністю людини, її важливою атрибутивною якістю, є предметна діяльність,

суть якої - творчість. Однак цей атрибут не притаманний людині від народження. У цей період він присутній лише у вигляді можливості. Творчість не дарунок природи, а набута через трудову діяльність властивість. Саме перетворювальна діяльність, включення в неї людини є необхідною умовою розвитку людської здатності до творчості. Перетворювальна діяльність суб'єкта творчості, яка набувається передусім через процес пізнання, учіння, освіти, виховання прищеплює йому уміння, навички, компетенції, виховує волю і дію, робить його гармонійно розвиненим, створює якісно нові рівні матеріальної і духовної культури, тобто рівні творення. У такий спосіб, тіринцип діяльності, єдності праці і творчості розкриває соціологічний аспект аналізу творчості.

Культурологічний аспект започатковується принципом спадковості, єдності **традицій** і новаторства.

Творча діяльність є основною домінантою культури, її сутності, її змісту і форм. Культура і творчість тісно пов'язані, більше того, взаємозумовлені. Немислимо говорити про культуру без творчості, оскільки вона - подальший постійний розвиток культури (духовної і матеріальної). Творчість можлива лише на основі спадковості в розвитку культури. Суб'єкт творчості може реалізувати своє завдання лише взаємодіючи з духовним досвідом людства, з історичним досвідом цивілізації. Творчість як необхідна умова включає в себе вживання суб'єкта в культуру, активізацію найпродуктивніших результатів минулої діяльності людей, що виникає в творчому процесі культури, взаємодіє між різними якісними рівнями, ставить питання про взаємозв'язки традиції і новаторства, бо не можна зрозуміти природу і сутність новаторства в науці, мистецтві, техніці, правильно пояснити характер інновацій в культурі, мові, в різних формах соціальної діяльності поза зв'язками з діалектикою розвитку традиції. Отже, традиція є однією з внутрішніх детермінацій творчості. Вона становить основу, початкову базу творчого акту, формує суб'єкта творчості, певну психологічну установку, що сприяє реалізації тих чи інших потреб суспільства.

Достеменно відомо, що найбільш повне розкриття здібностей людини можливе лише в суспільно значущій діяльності. Важливо при цьому знати, що здійснення цієї діяльності детермінується не лише ззовні (суспільством), а й внутрішньою потребою самої особистості. Діяльність особистості в цьому випадку набуває характеру самодіяльності.

Одним з перших дослідників З. Фрейд звернув увагу на присутність в домінантних інстинктах людини потребу в самореалізації, що локалізується в безсвідомому прошарку людської психіки і виявляється в «прагненні до задоволення», притаманному людині від народження. Цій інстинктивній потребі в самореалізації протистоять нав'язувані суспільством ім-

перативні вимоги культури (норми, традиції, правила і т. ін.), основна функція яких полягає в цензурі, безсвідомо, у пригніченні інстинктивно зумовлених потреб.

Цікаві думки щодо потреби в самореалізації людини висловлював свого часу Е. Фром. Він пов'язував її з потребою в ідентичності і цілісності. Людина відмінна від тварини тим, що прагне вийти за межі безпосередніх утилітарних запитів, хоче пізнати смисл життя і сутність свого «Я». Ця самореалізація досягається індивідом за допомогою виробленої ним системи орієнтацій у спілкуванні з іншими людьми. Ідентифікація і є тим «відчуттям», що дає змогу індивіду з максимальною переконаністю сказати про себе як про «Я», і соціальне середовище активно впливає на цю потребу. Потреба в самореалізації, за Фромом, є екзистенціальною потребою - психічним станом, вічним і незмінним у своїй основі. Соціальні умови здатні змінити лише способи її задоволення: вона може знайти вихід у творенні і в розрусі, в любові і в злочині.

Не підлягає сумніву природна закономірність, підтримувана численними філософськими системами, що прагнення людини до самореалізації має не інстинктивне, а філогенетичне походження, і зобов'язане своїм існуванням «другій людській природі», що включає в себе:

- трудовий спосіб існування і розвитку;
- наявність свідомості;
- специфічний людський вид взаємовідношень між людьми - спілкування з допомогою другої сигнальної системи.

Завдяки цьому, людина стала «суспільною істотою». Але соціальне становлення людини супроводжувалося формуванням і такої фундаментальної, суто людської потреби, якою було прагнення до уособлення. Саме прагнення до уособлення, що стало можливим на певному історичному ступені розвитку суспільства, стало передумовою розвитку людської індивідуальності, а отже й потреби в самореалізації. Звідси висновок: потреба прагнення до самореалізації - родова потреба людини.

Особливість потреби в самореалізації полягає в тому, що задовольняючи її одиничним актом діяльності (наприклад, створенням художнього твору), особистість не може вдовольнитися нею повністю і продовжує самоактуалізуватися.

Задовольняючи базову потребу в самореалізації в різних видах діяльності, особистість прагне досягти своїх життєвих цілей, знайти своє місце в системі суспільних зв'язків і відносин. Було б грубою утопією конструювати єдину модель самореалізації «взагалі». Такої самореалізації не існує. Конкретні види, форми, способи самореалізації у різних людей різні. У полівалентності потреб самореалізації виявляється і дістає розвиток багата палітра людської індивідуальності.

6. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність як мистецька дія в театрі // Педагогічна майстерність. Підручник. 3^{тє} вид., допов. і переробл. - К. : СПД Богданова А. М., 2008.-376 с.

7. Киселева Т. Г., Красильников Ю. Д. Социально-культурная деятельность. - М. : МГУКИ, 2004.

8. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. - М.: ИПЛ, 1978. - 218 с.

9. Матюшкин А. М. Психологическая структура, динамика и развитие познавательной активности // Вопросы психологии. - 1982. - № 4. - С. 5-15.

10. Моляко В. О. Теорія виховання творчої особистості на основі стратегіального підходу / Рибалко В. В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці. - Одеса, 2009. - 575 с.

11. Пономарьов Я. О. Психологія творчості. Фази творчого процесу // <http://azps.ru/articles/creat> 16.html

12. Сальцева С. В. Теория и практика профессионального самоопределения школьников в учреждениях дополнительного образования : Монография. - Оренбург : Изд-во ОПТУ, 1966.-150 с.

13. Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. - К. : Голов, ред. УРЕ АНУРСР, 1974.

УДК 378.2(Н. Ничкало)

Ірина Ковчина,
м. Київ

НА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ НИВІ (СЛОВО ПРО НЕЛЛЮ ГРИГОРІВНУ НИЧКАЛО)

The author of the article carries out the analysis of scientific, organizational, pedagogical features of activity of the academician N. G. Nychkalo. Attention on professional and personality qualities of scientist is accented.

Автором статті осуществлен анализ научных, организационных, педагогических особенностей деятельности академика Н. Г. Ничкало. Акцентировано внимание на профессиональных и личностных качествах ученого.

Потрібно неабияке натхнення, щоб виплекати таку наукову школу, яку має Нелля Григорівна Ничкало [1, с. 58-64]. В історію української науки назавжди увійшло її ім'я: ми, учні, яким вона відкрила шлях у науку, яких вона підтримує, пишаємося тим, що прізвище Ничкало стоїть на наших дисертаційних дослідженнях.

Нелля Григорівна творить найскладніше з усіх цінностей нашого суспільства - науковця, завдяки якому розвивається інтелігенція України. Чим більше ми аналізуємо її методи керівництва, тим виразніше бачимо свої перспективи розвитку. Вона не пасує перед труднощами, долає їх самотужки і допомагає долати іншим, за будь-якої ситуації підтримуючи своїх учнів-науковців. Коли науковці зустрічаються, завжди цікавляться,